

Тенденції змін життєвих орієнтацій українського суспільства, обумовлені феноменом „майдану”

Олександр Ткаченко

Ткаченко О. Тенденції змін життєвих орієнтацій українського суспільства, обумовлені феноменом «майдану» // Соціальна психологія. — 2006. — №3. — С.25-33.

Тенденції змін життєвих орієнтацій українського суспільства, обумовлені феноменом „майдану“

Олександр Ткаченко,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології
Кіровоградського інституту
регіонального управління та економіки

Представлено результати емпіричного дослідження динаміки психологічної спрямованості українського суспільства до, під час, після „помаранчевої революції“, а також після виборів народних депутатів України 2006 року з орієнтацію на основні напрями психологічної практики.

Постановка проблеми

Серед основних тенденцій сучасного світового суспільного розвитку помітним є прямування людини і людства в цілому до самознищення як глобальний напрямок руху-поступу. На цьому, зокрема, акцентує увагу сучасної філософсько-освітньої думки В. Кремень [7]. Ця думка перегукується з християнським есхатологічним вченням щодо кінцевої долі людини і людства [15], яке виникло ще на зорі християнства і зараз знову стає актуальним.

За результатами наших досліджень та на основі авторської психологічної практики справи життя [12; 13], як у загальному життєвому, так і в психологічному контексті, все чіткіше визначаються дві глобальні тенденції (парадигми, методології, практики) щодо життєвого шляху людини.

Перший шлях передбачає орієнтацію на задоволення і щастя, досягнення та власне „Я“, уникнення перешкод, ухиляння від вирішення нагальних життєвих проблем. В. Джемс таких людей розглядав як „один раз народжених“, духовний світ яких є прямолінійним й однозначним явищем, де єдиними позитивними життєвими елементами є щастя і задоволення [4]. У психологічній практиці цей напрям представлений тією потребою суспільства, де основним психопрактичним орієнтиром є спрямування на себе, власні потреби, що виражається у відомому

фрейдівському принципі, який передбачає спрямування на задоволення на тлі сексуальності, та в адлерівському принципі, який передбачає спрямування на прагнення до влади на тлі індивідуалізму. На нашу думку, в цілому такий життєвий шлях (зорієнтований „на себе”) призводить до концентрації лише на власних фізіологічних, матеріальних потребах комфортного існування та відсторонення від набуття моральних, духовних цінностей, які передбачають орієнтацію передусім на „іншого”. Побудований у такий спосіб життєвий шлях приводить, зрештою, до самознищення.

Другий шлях передбачає орієнтацію на смисл і справу, боротьбу зі злом, долання перешкод, постійну самоактуалізацію, вирішення психологічних і життєвих проблем через переживання страждань. У психологічній практиці цей напрям представлений менше. Він передбачає роботу за принципом – іти на страх і переживати страждання. На таких засадах фундується запропонована В. Франклом психологічна практика, спрямована на опанування смислу, [14] та запропонована нами психологічна практика щодо виконання справи життя [12; 13]. В. Джемс таких людей розглядав як „двічі народжених”: їх духовний світ є подвійною таємницею, котра ґрунтується на прийнятті факту, що у людини існує два життя – в природі і в душі. Тоді, щоб стати причетним до другого, треба вмерти для першого. Не можна досягнути душевного спокою простим сприйманням лише позитивних і виключенням негативних проявів життя. Природні блага життя тимчасові, тому в самій їх суті прихована неправда [4].

На наше переконання, що ґрунтується на нагромадженому емпіричному матеріалі та практичному досвіді й теоретичних дослідженнях, за таких умов людина орієнтується не лише на себе і власні потреби, а й на потреби „іншого”, що надає їй існуванню векторної позитивної спрямованості на самоактуалізацію, самовизначення та самореалізацію. Такий життєвий шлях може забезпечити виживання людини і людства.

Отже, постає кардинальне питання: так куди ж прямує Людство, в тому числі й наше українське суспільство?

Ми спробували шукати відповідь за допомогою емпіричного дослідження явища „майдану” як соціокультурного, геосоціального, духовного феномена, який став каталізатором „помаранчевої революції” і об’єктивно викликав загальносвітовий резонанс. Як свідчить життя, саме це явище все більше стає визначальним орієнтиром національного духовного відродження і розвитку, що може стати основою для формулювання національної ідеї на тлі загальносвітового прагнення Людства до виживання.

Незважаючи на те, що події „помаранчевої революції” та феномен „майдану” широко обговорюються в різних наукових виданнях, психологи поки що не запропонували обґрунтованого трактування цього явища.

Можна говорити лише про окремі дослідження загальносвітоглядного, соціологічного та політичного характеру, де розглядаються зміни іміджу України, соціально-політичні настановлення молоді та динаміка політичної свідомості студентів, психологічні проблеми соціальної творчості в контексті революції, основні чинники психології перемоги українського народу, феномен особистості кандидата в президенти України, динаміка емоційних станів учасників революційних подій, соціокультурні аспекти „помаранчевої революції” в контексті індивідуальних вчинків її учасників, окремі характеристики феномена „майдану” [1; 2; 3; 5; 6; 8; 9; 10; 11].

Емпіричне дослідження

Нам вдалося до та під час подій „помаранчевої революції”, а також відразу після завершення їх активного періоду і після парламентських виборів – 2006 провести емпіричне соціально-психологічне дослідження життєвого шляху українського соціуму та спробувати дати йому своє трактування в контексті запропонованої концепції психологічної практики справи життя [9; 10].

Дослідження проводилося за авторською методикою, представленою в праці [9], сутність якої полягає в наступному. Ми намагалися з’ясувати психологічну спрямованість українського соціуму на „справу” як основну умову виживання (за нашою психологічною концепцією справи життя). Для цього було висунуто таку експериментальну гіпотезу. Якщо людині, що живе в сучасному вітчизняному соціокультурному просторі, запропонувати оцінити життєвий шлях (як іншої людини, так і власний) за допомогою вибору тільки одного запитання з кількох спеціально розроблених і запропонованих (при цьому, запитання повинні достатньою мірою характеризувати загальну життєву та психопрактичну спрямованість психіки людини), тоді вдасться виявити спрямованість на „справу” на фоні інших спрямованостей. А це дозволить спрогнозувати напрям психологічної практики та життєвого шляху (руху-поступу) окремої людини і суспільства до виживання.

З цією метою досліджуваним було запропоновано анкету, яка передбачала: 1) пролонговану оцінку життєвого шляху протягом всіх основних вікових періодів розвитку людини; 2) оцінку спрямованості як на іншу людину, так і на себе; 3) орієнтацію на основні традиційні напрями психологічної практики відповідно до психологічної проблематики сучасної людини (спрямованість на задоволення, на досягнення і власне „Я”, на пошук сенсу, на справу).

Дослідження реалізовувалося в чотири основні етапи: до, під час та після „помаранчевої революції” і після парламентських виборів. Всього в дослідженні взяло участь 1036 осіб, відібраних за випадковим принципом, які представляли репрезентативні вибірки переважно центральних та східних регіонів України. Особливо нас цікавила

спеціальна вибірка з числа „майданників” (безпосередніх учасників бурхливих подій у Києві, Донецьку і тих, хто активно спостерігав за цими подіями під час „помаранчевої революції” за матеріалам ЗМІ).

Характеристика вибірок і результати дослідження спрямованості українського соціуму на задоволення, досягнення та власне „Я”, смисл та справу подано в таблицях 1 і 2.

Таблиця 1

Характеристики вибірок дослідження психопрактичної спрямованості українського соціуму до, під час, після „помаранчевої революції” та після парламентських виборів - 2006

Вибірки , характеристики	До „помаранчевої революції”	Під час „помаранчевої революції”	Після „помаранчевої революції”	Після парламентських виборів -2006
Кількість досліджуваних , (чол .)	414	76	391	155
Середній вік , (років)	30	30	27	29
Стать (чоловіків /жінок у %)	30/70	44/66	27/73	30/70
Фахова належність	60 % -студенти , медпрацівники , бізнесмени ; серед інших – економісти , менеджери , психологи , інженери , домогосподарки , робітничі професії ,всього близько 40 професій .	44 % -педагоги , студенти та учні різних навчальних закладів ; 10 % – менеджери та бізнесмени різних рівнів ; 6 % –журналісти ; 6 % – працівники торгівлі ; серед інших – представники робітничих та таких професій , як програміст , юрист , дизайнер- модельєр , перукар ,кухар , водій , домогосподарка , безробітний тощо .	70 % – студенти , педагоги та психологи , медпрацівники ; серед інших – менеджери , бізнесмени , економісти , інженери , журналісти , робітничі професії , всього біля 30 професій .	70 % -студенти , педагоги ; 18 % – медпрацівники ; серед інших такі фахівці ,як менеджер , бібліотекар , юрист , економіст , інженер , оператор , методист , держслужбовець , робітник ,всього біля 30 професій .

Таблиця 2

Результати оцінки життєвого шляху (до / під час / після „помаранчевої революції” / після парламентських виборів - 2006) за критеріями спрямованості на: задоволення - А, досягнення та власне „Я” - Б, смисл - В, справу - Г

Оцінка іншого (у %)					Оцінка себе (у %)
З поз. „підлітка”	З поз. „юнака”	З поз. „дорослого”	З поз. „мудрого”	Середня	
29/26/28/35	17/8/15/24	5/ 2/3/4	8/ 8/10/4	22/22/22/24	6/4/3/3
33/36/31/26	33/40/36/28	38/34/46/54	17/10/12/17	27/27/27/27	31/26/27/32
22/22/21/19	37/38/33/30	33/46/34/19	52/44/5/58	30/31/29/27	45/44/41/48
16/16/20/20	13/14/16/18	24/18/17/23	23/38/28/21	21/20/22/17	18/26/29/17

Порівняльний аналіз психопрактичної спрямованості на справу життя українського соціуму до, під час, після „помаранчевої революції” та після парламентських виборів – 2006 показав наступне. Розглядаючи лише загальні середні характеристики, можна сказати, що якихось значущих змін у психологічній спрямованості досліджуваних не відбулося. Як до, так і після „помаранчевої революції” та після парламентських виборів найбільш значущою практично з усіх досліджуваних позицій залишилася загальна спрямованість на опанування особистих смислів та усвідомлення сенсу життя.

Досить цікавою після парламентських виборів виявилася динаміка зміни спрямованості на смисл. З позиції „дорослого” вона значно зменшилася, а з позиції „мудрого” значно збільшилася. Спрямованість на справу зазнала невеликої динаміки лише при оцінці самого себе. Спочатку, під час та після „помаранчевої революції” вона дещо зросла, але після парламентських виборів знову повернулася до попередньої величини. Звідси випливає, що коли після „помаранчевої революції” досліджувані з позицій і „дорослого” і „мудрого” приблизно вдвічі більше були схильні до оцінки за смислами (тобто за словами), то після парламентських виборів ця ситуація змінилася. З позиції „дорослого” значно збільшилась кількість тих, хто основним критерієм оцінки життєвого шляху вважає зроблене (тобто справи), а з позиції „мудрого” спостерігається протилежна тенденція: оцінка „за словами” майже втричі перевищує оцінку „за справами”.

У спеціальній групі „майданників” під час „помаранчевої революції” спостерігалися помітні зміни у психологічній спрямованості. Найзначніші з них були виявлені при оцінці з позиції „дитини”, де значно зросла спрямованість на задоволення і значно зменшилась спрямованість на справу. Це можна трактувати так, що у досліджуваних цієї групи

найбільш об'єктивно актуалізованою виявилась „психологічна дитина”, що відповідним чином вплинуло на їхню психіку в цілому.

Цікава ситуація спостерігається у зменшенні спрямованості на задоволення з позицій „юнака”, значне зменшення спрямованості на досягнення та власне „Я” і збільшення спрямованості на смисл з позиції „дорослого” та значне збільшення спрямованості на справу з позиції „мудрого”. В оцінці самого себе, як і в загальній вибірці після „помаранчевої революції”, значно збільшилася спрямованість на справу. Це можна трактувати так, що загалом спостерігається помітне „дорослішання” групи „майданників” на тлі загальної вибірки.

Висновки

Підсумовуючи результати порівняльного аналізу емпіричного дослідження спрямованості українського соціуму на справу на тлі спрямованості, відповідно, на задоволення, досягнення та власне „Я” і смисл до, під час, після „помаранчевої революції” та після парламентських виборів – 2006, можна зазначити:

1. Загальні середні показники за всіма напрямками психологічної спрямованості в усіх групах виявилися практично однаковими. Це означає, що якихось кардинальних змін спрямування соціумного загалу під впливом „помаранчевої революції” не відбулося.

2. Цікавими виявилися такі окремі тенденції зміни характеристик спрямованості: а) найбільша кількість тенденційних змін спостерігається в оцінках спрямованості з позиції „дитини”. Такі зміни як значущі не були зафіксовані лише при оцінці спрямованості на смисл. Тому можна говорити, що в психосоціальному портреті досліджуваних активізувалася внутрішня інфантильна складова („психологічна дитина”). Причому, щодо спрямування на справу ця активізація була виявлена лише у спеціальній вибірці „майданників”; б) помітна тенденція „дорослішання” групи „майданників”, про що свідчить порівняльна оцінка з позицій „юнака”, „дорослого” чи „мудрого”, де збільшується спрямованість на смисл і справу (розглядаємо як ознаку „дорослості”) за рахунок зменшення спрямованості на задоволення та досягнення і власне „Я” (розглядаємо як ознаку „дитинності”). У групи „майданників” найбільш помітна спрямованість на смисл з позиції „дорослого” і на справу з позиції „мудрого”.

Можна зробити загальний висновок, що на тлі всіх вибірок виділяються „майданники”: вони помітно „подорослішали” та „помудрішали” у порівнянні з іншими. Це виражалось у збільшенні спрямованості на смисл з позиції „дорослого” та на справу з позиції „мудрого” за рахунок зменшення такої спрямованості з позиції „дитини”. Але все це відбулося на тлі актуалізації інфантильних станів при збереженні домінування спрямованості на задоволення з позиції „дитини” – ознака „дитячого” сприймання життя.

Раніше ми зазначали, що „попадання” у справу життя відбувається в психологічному стані „дитини”, а виконується в реальному психологічному стані „дорослого” і „мудрого” [13]. Саме група „майданників” найбільше відповідає цій характеристиці, бо у неї виявився актуалізованим внутрішній психологічний стан „дитини”, зорієнтований на „дорослішання” завдяки спрямованості на смисл (переважно з позиції „дорослого”) та на справу (переважно з позиції „мудрого”).

Тому можна констатувати, що завдяки „майданникам” в українському соціумі закладено загальні тенденції до його „дорослішання” та „попадання” у справу життя. Можна також сказати, що доля українського суспільства зараз в руках „психологічних дітей”, які ще мають „дорослішати” і „мудрішати”, не втрачаючи вищих моральних і духовних цінностей, яких вони набули на „майданах”.

Насамкінець щодо сакрального питання напрямку руху-поступу сучасного українського соціуму. З нашого дослідження випливає, що нині українське суспільство з позицій „дорослого” і „мудрого” (саме в такому віці людина здатна до найбільш адекватної оцінки життєвого шляху) більш схильне до вибору основного критерію оцінки у вигляді смислів, тобто оцінки „за словами”, хоча багатомісний життєвий досвід та Священне Письмо вимагають оцінки „за справами”.

Звідси можна зробити зальний висновок-припущення, що доки наше суспільство не стане здатним оцінювати життя людини не за тим, що сказано й обіцяно, часто у вигляді „солодкої брехні”, за чим приховуються переважно реальні діла лише „для себе”, отримання власного задоволення, а за тим, що вчинено задля „інших”, що часто виглядає як „гірка правда” і, зрештою, веде до долання перешкод, страждань і виживання. Така тенденція після парламентських виборів намітилася у „дорослій” оцінці життєвого шляху.

Залишається сподіватися, що „дорослішання” нашого суспільства завдяки цивілізованим політичним процесам надалі буде продовжуватись і набувати більш фундаментальних форм.

Література:

1. **Білоконь І.** Політичні події кінця 2004 року і соціально-політичні настановлення молоді. // Соціальна психологія, №4 (12), 2005. - С. 21 - 31.
2. **Губенко О. В.** Революція в революції, або Психологічні проблеми соціальної творчості. // Практична психологія і соціальна робота, №8, 2005. - С. 75 - 80.
3. **Губенко О. В.** Феномен Віктора Ющенка. // Практична психологія і соціальна робота, №4, 2005. - С. 78 - 80.
4. **Джемс В.** Многообразие религиозного опыта. / Пер. с англ. В. Г. Милахиейвой, М. В. Шик под ред. С. В. Лурье. - М.: Издание журнала

„Русская мысль”, 1910. – 520 с.

5. **Дроздова М.** Динаміка політичної свідомості у процесі виборчої кампанії 2004 року. // Соціальна психологія, №4 (12), 2005. – С. 32 - 43.

6. **Зливков В.** Психологія перемоги: віртуальні та реальні чинники. / / Соціальна психологія, №3, 2005. – С. 33 - 41.

7. **Кремень В. Г.** Освіта і наука України: шляхи модернізації. (Факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.

8. **Найдьонова Л. М.** Емоційні стани учасників масових політичних акцій в контексті дружніх стосунків. // Практична психологія та соціальна робота, №10, 2005. – С. 65 - 68.

9. **Пашукова Т.** Імідж України і Росії в умовах політичних змін. // Соціальна психологія, №5, 2005. – С. 3 - 15.

10. **Слисаренко И.** Международный имидж Украины после „Оранжевой революции”: информационные вызовы. // Персонал, №2, 2005. – С. 26 - 36.

11. **Степаненко В.** „Нас не подолати!” Соціокультурні аспекти „Помаранчевої” революції. // Практична психологія і соціальна робота, №4, 2005. – С. 74 - 77.

12. **Ткаченко О.** „Діло” та „справа життя” як психологічні категорії. / / Психологія і суспільство, 2005, №1. – С. 16 - 27.

13. **Ткаченко О.** Україна у вимірі психологічної практики „справа життя”. // Психологія і суспільство, 2005, №3. – С. 5 - 23.

14. **Франкл В.** Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 388 с.

15. Христианство: Энциклопедический словарь: В 3 т.; т. 3 / Ред. кол.: С. С. Аверинцев (гл. ред.) и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1995. – 783 с. – С. 268 - 270.